AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

İSTANBUL ŞƏHƏRİNDƏ İCTİMAİ MƏRKƏZLƏRİN MEMARLIQ ŞƏHƏRSALMA TƏŞKİLİ

İxtisas:	6405.01 – "Şəhərsalma, yaşayış məntəqələrinin planlaşdırılması, landşaft memarlığı"
Elm sahəsi:	Memarlıq
İddiaçı:	**Burak Kaan Yılmazsoy Ercan**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsini almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı–2023

Dissertasiya işi Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin Dizayn kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Azərbaycan Respublikasının əməkdar memarı, memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Yeganə Ərşad qızı Hacıyeva

Rəsmi opponentlər: memarlıq doktoru, dosent
Emir Fikrət oğlu Hüseynov

memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Rüfət Rüfət oğlu Ağazadə

memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru
Zahid Ənvər oğlu Məmmədov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən – FD 2.29 Dissertasiya Şurası.

Dissertasiya şurasının sədri: memarlıq doktoru, professor
Gülçöhrə Hüseyn qızı Məmmədova

Dissertasiya şurasının katibi: memarlıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Məlahət Tapdıq qızı Eynullayeva

Elmi seminarın sədri: memarlıq doktoru,dossent
Şəhla Şex Əli qızı Qəhrəmanova

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Tarixən formalaşmış mərkəzi şəhərlərin ümumi şəhər strukturlarında ictimai mərkəz məkanlarının mürəkkəb bir mühit təşkilləri mövcuddur. Bu şəhərlərin nüvəsi adlandırılan iri miqyaslı tarixi, mədəni, memarlıq abidələrinin yerləşdiyi ictimai mərkəzlərdir ki, zaman keçdikcə müasir memarlıq layihələlərini də özündə qəbul etməli çox funksiyalı mərkəz rolunu oynamalıdır. Əhali artımı və texnoloji inkişafa tab gətirmək gücünü özündə saxlaya biləcək ictimai mərkəzlərin müasir dövrümüzdə şəhərsalma problemi mövcuddur. İstanbul kimi iri şəhərlərin şəhərsalma prinsiplərindən biri də müasir dövrdə qeyri optimal, sistemsiz yaranmış və yaranmaqda olan ictimai mərkəzlərin ümumi şəhər üçün yaratdıqları qlobal problemlərin həll olunmasına ehtiyacın olmasıdır. Nəzərə alsaq ki, İstanbul tək Türkiyə üçün deyil, həm də dünya mədəni irsinin bir parçası olaraq öz şəhər məkanına gələnlərin sayı ilə də şəhərsalma probləmlərinin həll olunmasına ehtiyac duyur. Bu promləmlərin həll olunmasında ictimai mərkəzlərin məqsədə uyğun sistemli təşkil olunması öz həllini gözləyir. Bu baxımdan dissertasiyada İstanbul şəhərinin ictimai mərkəzlərinin şəhərsalma baxımından yaratdığı problemlərin həlli aktual mövzu olaraq elmi təhlillərə ehtiyac duyur.

Məsələnin qoyuluşu. İstanbul şəhərinin ictimai mərkəzlərinin yaranması, formalaşması təhlillərinin aparılmasında, dissertasiya işinin müasir elmi tələblərə cavab verən nəticələrinin, proqnozlarının verilməsində Azərbaycan, Türkiyə, Rusiya və xarici ölkələrin memarlıq və şəhərsalma üzrə tədqiqatçılarına müraciət edilmişdir. Belə ki, şəhərlərin yaranması, formalaşması təhlilləri əsasən, F.M.Hüseynov, G.H.Məmmədova, N.H.Nağıyev, A.Ə.Həsənova, N.C.Abdullayeva, E.F.Hüseynov, Y.Ə.Hacıyeva, R.R.Ağazadə, M.N.Mikayılova, N.O.Yusufova, Ş.Ş.Qəhrəmanova, Ə.Z.Vəkilova, S.X.Dadaşova və s. kimi tarix və şəhərsalma üzrə Azərbaycan alimlərinin elmi nəzəriyələrinə istinad edilmişdir. Həmçinin M.Karaman, A.Oya, A.Özdemir kimi tarix və şəhərsalma üzrə Türkiyə alimlərinin də elmi nəzəriyələrinə istinad edilmişdir.

Bunlarla yanaşı xarici ölkə alimlərinin müasir şəhərsalma elmi nəzəriyyələrinə də müraciət olunmuşdur.

Dissertasiyanın məqsədi İstanbul şəhər mühitində xidmətlə bağlı ictimai mərkəzlərin problemlərini təhlil etmək və həlli yollarını axtarmaq, təşkilində vacib olan rasional və əlverişli şəhərsalma prinsiplərini müəyyən edərək yaxın gələcək üçün proqnozlar verməyə nail olmaqdır.

Məqsədə uyğun dissertasiya gedişatında baxılan məsələlər aşağıdakılar olmuşdur:

1. İri şəhərlərdə ictimai mərkəz deyilən məkanların yaranması və inkişaf tarixi;
2. İctimai mərkəzlərin şəhərsalma strukturunda formalaşması və fəaliyyəti;
3. İstanbul şəhəri ərazisində ictimai mərkəzlərin təşkili prinsiplərinin kökləri;
4. İstanbul şəhərində ictimai mərkəzlərin memarlıq-planlaşdırma, kompozisiya xüsusiyyəti, şəhər strukturunda rayonlar üzrə onların yerləşdirilməsi və aparıcı rolu;
5. İstanbul şəhərinin ən iri yaşayış rayonu olan Bəyoğlunun ictimai mərkəzlərinin müasir təşkili problemlərinin həlli yolları.

Dissertasiyanın tədqiqat obyekti kimi İstanbulun planlaşma sərhədlərində olan bölgələrinin ictimai mərkəzlərin təşkili və Bəyoğlu rayonu üzrə məhəllələrin ictimai mərkəzlərin müasir təşkilinin təkmilləşdirilməsi tədqiqat obyekti kimi seçilmişdir.

Tədqiqatın metodu. Müasir şəhərsalma metodlarına istinad edilərək seçilmişdir: fundamental nəşrlərlə tanışlıq, layihə və elmi-tədqiqat təşkilatlarının tədqiq edilən mövzuya toxunan və əhatə edən materialların təhlilinin aparılması, fotofiksasiya metodu və şəhərin ayrı-ayrı rayondaxili təhlilində məhəllələrin özlərinin mərkəzlərin təşkilinə aid araşdırılmaların aparılması nəzərdə tutulmuşdur. Son illərin şəhərsalma layihələndirmə metodlarına müraciət olunmudur.

İşin elmi yeniliyi ondadır ki, ilk dəfə Türkiyə şəhərsalma irsi əsasında İstanbulun ictimai mərkəzlərinin memarlıq-şəhərsalma təşkili verilmiş və bu yolda ictimai mərkəzlərin müasir zaman tələbində təşkili problemləri şəhərin rayonları daxilində rolu və

mahiyyəti dəyərləndirilərək təkmilləşdirmə yolları müəyyən edilir. Əsas təkliflər və ictimai mərkəz formatı Azərbaycan şəhərsalma elmi və praktikasının tətbiqi yollarına müqayisəli təhlillərdən alınan nəticələrlə əsaslandırılmışdır.

İşin praktiki əhəmiyyəti tədqiqat nəticəsində əldə edilən və dissertasiyanın ana xətti olan ictimai mərkəzlərin əsas rayonlar və iri məhəllər üçün ictimai mərkəzlərin təşkili prinsipinin həyata keçirilməsinə aid layihə konsepsiyaları təklif olunur.

Dissertasiyanın sərhədləri İstanbulun əsas yaşayış rayonları olan Eyüp, Üskudar və Bəyoğlu və onun nəzdində olan məhəllələr mərkəzlərinin təhlilini əhatə edir.

Dissertasiya işinin aprobasiyası. Dissertasiya işinin əsas müddəaları haqqında müəllif müxtəlif səviyyəli elmi konfranslarda - Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin təşkil etdiyi "Doktorantların və gənc tədqiqatçıların respublika elmi konfransları"nda, AzMİU-da keçirilmiş müxtəlif elmi-praktiki konfransda və s. elmi tədbirlərdə məqalə və məruzələrlə çıxış etmişdir. Dissertasiyanın nəticələri Respublikamızda, Türkiyyə və Rusiya Federasiyasında dərc olunan elmi jurnallarda nəşr edilmişdir.

Dissertasiyanın strukturu və həcmi.

Tədqiqatın ümumi məzmunu kompüter yığımının 148 səhifəsində (254.180 işarə) və 69 illüstrasiya səhifəsində öz əksini tapmışdır. Giriş – 6039 işarə, I Fəsil –73.784 işarə, II Fəsil – 50.046 işarə, III Fəsil – 119.279 işarə, dissertasiyanın nəticə hissəsi – 5028 işarə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı – 15.200 işarə ilə müəyyən edilmişdir.

DISSERTASİYANIN ƏSAS MƏZMUNU

"İstanbul şəhərində ictimai mərkəzlərin memarlıq şəhərsalma təşkili" adlanan dissertasiya işinin birinci fəslində ictimai mərkəzlərin yaranması, şəhərsalma strukturunda formalaşması (dünya ölkələri timsalında), İstanbul şəhərində ilk ictimai mərkəzlərin yaranma tarixinin xronologiyası, müasir şəhər strukturunda ictimai mərkəzlərin yeri və təşkili problemlərini əhatə edir.

Fəsil I. İctimai mərkəzlərin inkişaf tarixi adlanan fəsil 3 bölmə, 4 yarımbölmədən ibarətdir.

1.1. İctimai mərkəzlərin yaranması

İctimai mərkəzlərin yaranması bütün ölkələrdə olduğu halda iri şəhərlərin ən vacib struktur elementi kimi qəbul olunub və ölkələrin özünəməxsus ifadəliklər altında (aqora, forum, termlər, baş ticarət küçələri və s.) məhşurlaşmışdı. Aqora – qədim yunanıstanın xalq yığıncaqlarının meydanlarının adıdır. Romada Forum bazar meydanı olaraq həmdə hakim siniflərin imoeratorların siyasi mərkəzləri kimi tanınmışdır. Sonrakı mərhələdə onların funksiyalarına istirahət-əyləncə yerləşgələri qatılıb onlara termlər də deyilmişdir.

Memarlıq mühitinin təkmilləşdirilməsi dövründən forumların quruluşu çox kiçik olsa da ümumi şəhər məkanın bir mərkəzinin təşkili ilə bağlı yaranmışdır. Xüsusi məqsədə yönəlmiş digər ortaq məkanlar da olmuşdu ki, onlar ictimai funksiya daşımaqla (zikkurat) pilləvari platformalar kimi şəhərin mərkəzi məkanında yerləşdirilirdi və ya həcmi bunlar sırasına iri həcmli məbəd komplekslərin şəklində yığılırdı. Onlar əsasən b.e.ə. XIII-XII əsrlərdən V-IV əsrlərə qədər dövrdərdə şəhər daxilində (Parfenon, Erextion, Nika-Propileylər və s.) qeyri yaşayış mühitlər kimi şəhər mərkəzlərində meydanları xatırladan məkanlara çevrilirdi. Bu mənada Afina Akropolu xüsusi məna kəsb edir və çox funksiyaya malik olan bir məkan kompozisiyası yaratmışdır.

Sonrakı mərhələdə qədim İranın Persopol şəhərində 520-ci ildə şəhər mərkəzində ictimai funksiya daşıyan yerləşgələr təşkil edilməsilə belə ictimai mərkəzlərin mahiyyəti və formaları da dəyişirdi. Məsələn, orta əsrlərdə qala şəhərlər daxilində şəhər mərkəzlərinin funksiyalarını baş ticarət küçələri təşkil edirdi. İslamın gəlişi ilə Şərq müsəlman şəhəri strukturunda artıq saray və dini mərkəzlər tipli məkan təşkil olunurdu. Bunlardan fərqli Avropa ölkələrində və Rusiyanın iri şəhərlərində də şəhər mərkəzləri onların baş idarəetmə bina və komplekslərin yerləşdtyi meydanları olurlar. Bu gün İstanbulu Bakı şəhəri ilə müqayisə etsək görərik ki, sistemli ictimai mərkəzlər daha çox öz ifadələrini Bakı şəhərinin şəhərsalma strukturunda daha çox qanunauyğun təşkil olunmuşdur.

1.2. İctimai mərkəzlərin şəhərsalma strukturunda formalaşması

İctimai mərkəzlərin şəhərsalma strukturunda formalaşması həm də şəhərlərin mərkəzi hissələrinin formalarını təşkil etdi bəzi hallarda isə onların özləri şəhər strukturların yaranmasına təsir edirdi. Onların bəzi elementləri şəhər məhəllələrinin plan-məkan daxilində olan xidmət mərkəzləri ilə sıx əlaqəli olmaqla bir mürəkkəb şəbəkə təşkil edirdi. Belə hal demək olar ki, bütün Yaxın və Orta Şərq ölkələri şəhərləri üçün səciyyəvi idi. Bu mənada «bazar» anlayışı da bu dövr üçün şəhər yaradan faktor kimi özünün şəhər strukturunda ən önəmli yerini təsdiq etdi (Səmərqənd, Təbriz, Bakı, Hələb və s. şəhərlər timsalında) bu vəziyyət öz yerində iki təşkili meyarı ön plana çəkdi:

1. İctimai mərkəzlərdə iqamət komplekslərin yerləşməsi;
2. Ticarətin genişləndirilməsi ilə müəyyən ictimai funksiya alan yerin təyini.

Belə ki, orta əsrlərin sonunda şəhərlərin sosial-iqtisadi strukturu yeni mahiyyət almaqla öz memarlıq-planlaşma xüsusiyyətlərini də dəyişdirmək zəruriyyətində qaldılar və zaman üçün vacib sayılan şəhərlərin hissələrə bölünməsi ilə zonalarını müəyyən etdilər. Belə ki, su hövzələrinin sahillərində, ticarət yolları kənarında yerləşən Fransa, İngiltərə, Almaniya, Vyana, Paris, London kimi şəhərlərin yeni şəhərsalma nailiyyətlərində özünü göstərdi və onların ictimai mərkəzlərini bir məkan kimi təqsdiqlədi[1].

Beləliklə də, şəhərin XIX əsrdə zonalaşma prosesində genişləndikcə ictimai mərkəzlərdə şəhərlərin daxili hissələrində yerləşməklə bir neçə funksiya (idarəetmə, ticarət, din, məişət və s.) daşıyırdı. Məkan baxımından onlar ictimai mahiyyət daşıyan mərkəzlər sayılırdı. Bu halda İctimai mərkəzlərin memarlıq obrazı özündə yerin tarixini, təbii-iqlim, milli kolorit, fiziki, iqtisadi, sosial və bədiilik faktorunu da əks etdirir və ümumşəhər xidmət

[1] Arü, K.A. Türk Kenti. Türk Kent Dokularının İncelenmesinde ve Bugünkü Koşullar İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması // - İstanbul: YEM, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, - 1998. – 288 s.

sistemlərinin tərkib hissəsi kimi özlərini 3 qrup təşkilində göstərirdi.

1. İdarəetmə və inzibati tikintilər toplumunda;

2. Mənəvi, mədəni, fiziki inkişafı təmin edən tikinti kompleksləri toplusunda;

3. Ticarət, məişət, nəqliyyat rabitəsini təmin edən tikililər qrupu.

Müasir şəhərsalma nəzəriyyəsi və praktikası şəhər və onun zonalaşma prosesində mərkəz və onun əhatəetdiyi məkanları planlaşdırır[2]. Biz şəhərin əsəs mərkəzi, ona yaxın mərkəzlər vəya şəhər əhəmiyyətli, ölkəəhəmiyyətli, region əhəmiyyətli, rayon əhəmiyyətli, mikrorayon əhəmiyyətli mərkəzlər və onların qanunauyğun formalaşma prinsiplərinimüasir dövr üçün aydınlaşdıraq:

1. İctimai mərkəzlər - süni yaradılmış memarlıq mühitidir və bu mühit bir vəya bir neçəəlaqəli ictimai həyatın təşkili prosesidir.

2. İctimai mərkəzlər, insanların qısa və uzun müddətli lazım olan proseslərin həyata keçirilməsini təbiət faktorlarından qoruyan məkandır.

3. İctimai mərkəzlərdə layihələndirilən memarlıq, həcmi və məkan forması öz funksional təyinatını sosial prosesin aparılmasında təminat rolunu oynayır.

4. İctimai mərkəzlərin formalaşması müasir həyat tərzinin tələblərinə tam cavab verməlidir.

5. İctimai mərkəzlər şəhərsalma, təbii, iqlim, tarixi və milli, konstruktiv, fiziki, texniki, iqtisadi, sosial və bədii memarlıq faktorlarını özündə cəmləyir.

Müasir dövrümüzdə, ictimai mərkəzlər şəhərsalmada xidmət sisteminin tərkib hissəsidir və bu hissələr əsasən 3 qrup daxilində formalaşmışlar:

1. İdarəetmə və administrativ tikintilər;
2. Mənəvi, mədəni, fiziki inkişafı təmin edən tikililər;
3. Ticarət, məişət, nəqliyyat rabitəsini təmin edən tikililər.

1970-ci illərdən 90-cı illərə qədər ümumi Sovetlər Birliyi

---

[2] Aydemir, Ş. Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı / Ş.Aydemir, S.E.Aydemir, Beyazlı D. [və b.]. – Trabzon: Akademi Kitabevi, - 2004. – 500 s.

məkanında şəhərsalma strukturlarında ictimai mərkəz anlayışı bir layihələndirmə qanun və qaydaları əsasında aparılmışdır. Bu ictimai mərkəzlər, aşağıdakı kateqoriyalara ayrılmışdır:

- Ölkə əhəmiyyətli ictimai mərkəz;
- Şəhər əhəmiyyətli ictimai mərkəz;
- Rayon əhəmiyyətli ictimai mərkəz;
- Mikrorayon əhəmiyyətli ictimai mərkəz;
- Məhəllədaxili mərkəz.

1.3. İstanbul şəhərində ictimai mərkəzlərin yaranması

İstanbul şəhəri tarixən yunanca ona verilən adı «şəhərə gedirəm» təsdiqləmiş və uzun inkişaf yolu keçərək bu gün Türkiyyənin ən böyük sənaye, ticarət, mədəniyyət və nəqliyyat mərkəzinə çevrilmişdi. Bosfor boğazının hər iki sahilində yerləşən İstanbul özündə 14 inzibati rayonu və çoxsaylı yaşayış məhəllələrini cəmləyir və onun strukturqurucu elementi kimi çıxış etməkdədir.

İstanbul şəhərin ictimai mərkəzlərinin yaranması və inkişafı bir neçə mərhədədən keçmişdir (e.ə. 3000 il, bizans dövrü, antik dövr – e.ə. 196-cı il, Roma şəhəri – b.e. 330-cu il, bizans imperatorluğu dövrü – 330-1453-cü illər), Roma paytaxtı Konstantinopol (395-1204-cü illər arası). İstanbul şəhəri öz gücünü və qüdrətini məhz bu mərhələlər dövründə öz şəhər silueti, məbədləri, dövlət strukturları və ticarət mərkəzləri hesabına təsdiqləmişdi.

Beləliklə, bu dövrdə «şəhərin beyni» adlanan ictimai məkanlar formalaşmağa başlamışdı. Bu ərəfədə şəhərin struktur quruluşunu mərkəzi hissələrdən ibarət kiçik mərkəzlər toplumu kimi qiymətləndirmək olar. Bu zaman saray və müqəddəs məkan sayılan Eyüp rayonunda məscidlər artıq sistem kimi təsdiqlərini tapdılar. Belə ki, şəhərin ən önəmli yerlərində məscid, mədrəsə, imarət, hamam, kimi tikililər yüksəlməyə başladı.

İstanbul şəhərinin 20-50-ci illər arasındakı inkişafını ölkədə Respublika quruluşunun yaranması ilə bağlamaq olar. Respulikanın elan edilməsi ilə bağlı onun dəst xəttini ifadə edən planlaşma xarakteri İstanbulun şəhərsalma məkanında yeni strukturun meydana gəlməsinə səbəb oldu.

Belə vəziyyət şəhər daxilində və xaricdən əhali miqrasiyasının nəticəsində ictimai mərkəzlərdə differensiallıq xüsusiyyətini ortaya

gətirdi. Beləki, 1990-2010-cu illər arası əsasən güc mərkəzlərini təşkil edən sənaye müəssisələrinin çəpərlənməsi ilə bağlı həmdə ictimai mərkəzlərin öz funksiyaları daxilində sıxlaşma nəticəsində qarışıq struktur almaqla xidmət sektorunda yeni təşkil formasını yaratdı. Bununla da şəhər daxilində olsalar da ictimai mərkəzlər yaşayış sektorlarından ayrılaraq sərbəst makroformalı yeni ictimai mərkəzlərin layihələndirilməsi öz təsdiqini tapdı, lakin eyni zamanda bu prosses şəhərin yayılmasına səbəb oldu.

1.3.1 Bizans dövrü (e.ə. 667- bizim eranın 332)

"İstanbulun məkan quruluşunun tarixi təkamülünə bir baxış" İlber Ortaylınınelmi təhlilləri həmin dövrdə, yəni Bizans dövründə İstanbulda dəyişikliyi meydana gətirən yeganə faktor şəhərin artıq bir dinə sahib olması ilə izah olunmuşdur. Həm də bu dinin gətirdiyi içəqapalı və məhəllə mədəniyyətinin şəhərdə hakim olmağa başladığı göstərilmişdir. Dini monumental strukturlar bu dövrdə tikilmişdir (Ayasofya), Şəhərdəki ləkə şəklində böyümə qərbə doğru daha çox, Pera qisminə daha az istiqamətdə böyüməyə davam edir. Uc qisimlərdə inşa edilən qışlaqlar bu genişlənmə nəticəsində məskunlaşma mərkəzlərinin arasında qalmağa başlamış və daha da qərbə sürüşdürülmüşdür. Feodal bir görünüş təsviri yaradan şəhərdə ticarət hərəkətliliyi artaraq davam etmişdir. Yenə bu dövrdə Səlib yürüşləri və s. hadisələr nəticəsində şəhər yağmalanmış, talan edilmiş, monumental tikililərdən bır qismini itirmiş, ya da ziyan görmüşdür.Yağmalanma nəticəsində bu dövrdə iqtisadi böhran yaşanmışdır. Pera qisimində isə məskunlaşma ləkəsi yavaş yavaş hiss edilməyə, görünməyə başlamışdır.

1.3.2 Osmanlı dövrü (XV-XVI əsrlər)

Növbəti tarixi mərhələbu dövrdə İstanbul şəhərinin Anadolu və Rum elinin mərkəzi, dövlət gücünü ifadə edən, strateji əhəmiyyətli bir şəhər kimi təyin etmək mümkün olmuşdur. Topxana, Barıtxana, liman və s. məkanları ilə dövlət siyasətini həyata keçirən sarayları ilə yenə də öz əhəmiyyətini geniş bir ərazi üçün bərpa edən bir şəhər - İstanbul yaranmışdır. Şəhər məkanını formalaşdıran əsas elementlər saraylar, liman, məscid, külliyyatlar (kitablar), hərbi, inzibati, maliyyə və dini proseslərin yaranması və idarəolunması üçün "Şəhərin Beyni" kimi ifadə oluna bilən məkanlar toplusu yaranmağa başlamışdır. Mərkəzi hissənin

əhatəsində isə yenidən müxtəlif funksiyalı məkanlar toplanmışdır.

Osmanlı imperatorluğu dövrü (1453-1922), şəhərin ilk təmir işlərinə yıxılan qala divarlarından başlanılmışdır. İstər padşahın əmrləri ilə, istərsə də qüdrəti olanların səyləri ilə şəhərin müxtəlif ətraf ərazilərində məscid, mədrəsə, imarət, hamam, darülşəfa kimi tikililər yüksəlməyə başlamışdır. Oya Akının "Antik dövrdən günümüzə İstanbul" təhlillərində qeyd olunur ki, padşah saray inşasına da bu cür ictimai mərkəzlərə yaxın olmaq üçün ilk tikdirdiyi sarayda oturmağı uyğun bilməyərək bugünkü Topkapı Sarayını "Saray-ı Cedîd-i Amire" adıyla inşa etdirmişdir.

İctimai mərkəzlərin təhlilində bu dövrü dağılmış, sistemsiz, bir-biri ilə uzun məsafələrdə yerləşmiş kiçik mərkəzlərin yaranması dövrü kimi dəyərləndirə bilərik.

1.3.3 Respublika dövrü İstanbul (1923-1950)

1923-cü ildə Türkiyədə Respublikanın elan olunduğu bir dövrdə, Dövlət siyasətinə əsaslanan, onun dəst-xəttini ifadə edən Xalqçı və Çağdaş işığında, milli memarlıq üslubunda inşa edilən iş yerləri, ictimai və yaşayış binalarının yaratdığı memarlıq mühiti təşkilləri İstanbul şəhərsalma məkanında yeni, fərqli bir struktur toplularının meydana gəlməsinə səbəb oldu. Respublikanın elan olunmasına qədər hər şəhərdə aparıcı siyasət yürüdən, öz ifadə tərzini qoruyan bir şəhərdə 1930-cu ildə daha aktiv bir şəkildə sərmayə qoyuluşu ilə izlənilən ticarət və xidmət sektorunun sürətli inkişafı üzə çıxmağa başlamışdır. Şəhər planlaşdırılmasında yeniliklər, həmçinin daha çox meydanlar, bulvar küçə şəbəkəsi, açıq hava stadionları, sərgi və opera salonları bir ictimai mərkəz anlayışı ilə nümayiş etdirməyə başladı. Bu həm də şəhər və sahil harmoniyasını yaradaraq, çimərlik, su idmanı karnavallarının təşkili ilə yeni bir həyat nümayiş etdirirdi.

Bu dövrdə şəhər artıq paytaxt və idarəçilik (hakimiyyət) şəhəri olma xüsusiyyətindən sıyrılıb bir sərmayə şəhəri və necə deyərlər, pulun işləndiyi bir şəhər halına gəldi. Ayrıca şəhərin abadlığı baxımından, Osmanlı dövründəki zəmanəyə uymamaq problemlərinə də yönəldi. Şəhərin müasirləşdirilməsi üçün plançılar dəvət edildi yol, prospekt, stadion, meydan kimi şəhər məkanları yaradıldı. Osmanlı dövrünün sonlarına qədər Bizansdan etibarən tarixi

yarımadada yəni divarların içində qalan şəhər bu dövrdə Boğaziçi və Mərmərə sahillərinə doğru yayıldı. Divarların daxilindəki bölgə köhnə canlılığını və məşhurluğunu itirməyə başladı.

1.3.4. Istanbul şəhəri 1950-1980-ci illər təhlillərində

Beləliklə, İstanbul kimi iri bir şəhərin 1950-1970-ci illəri əhatə edən məkan təşkili sistemini qısaca qiymətləndirsək, aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

- Bu dövrdə Topqapı, Ramin, Qazi Osman Paşa tarixi ərazilərində və ya daha çox şəhər mərkəzi anlayışı ilə formalaşmış ərazilərində, sənayenin müxtəlif növlərinin yekunlaşması ilə iş yerləri üçün kütləvi surətdə şəhərə axın edən gəlmələrin, həm də yaşayış məkanları ərazini bütünlüklə əhatə etmişdir;
- Kiçik ölçülü sənaye təşkilatları, ticarət və yaşayış sahələri bir-biri ilə qarmaqarışıq şəkildə yeni şəhər strukturları yaradırdılar;
- Yenə də bu dövrdə nəqliyyat infrastrukturu yaranırdı. Abadlaşdırma işləri aparılırdı. Hər bir şəhər məkanında yenidənqurma proseslərinin aparılmasına başlanılmışdır.

1970-80-ci illər dövrünü və şəhər məkanında yaratdığı təsirləri qiymətləndirsək aşağıdakı nəticələrə gəlmək mümkündür:

• 1973-ci ildə I Boğaziçi körpüsünün açılması, İstanbul şəhərinin məkan formalaşmasının bir qırılma nöqtəsi kimi qarşımıza çıxır. Bu dövrə qədər şəhərin orta və yüksək gəlir gətirən mənzil sahəsi olaraq təyin edə biləcəyimiz Şərq yaxası (E-5 dəhlizinin şimalı), sürətli bir sənayeləşmə təsiri ilə ictimai məkanları və ona paralel olaraq az gəlir gətirən mənzil sahələri inkişaf etməyə başlamışdır.

• Şəhərin Boğaziçi sahilləri və London Asfaltının cənubu orta və yüksək gəlir gətirən mənzil sahəsi olaraq seçilərkən, London Asfaltı ətrafı və şimalı, sənaye sahələri və bu sahələr ətrafında inkişaf edən aşağı gəlir gətirən mənzil sahələri sıxışdırılmağa başlanmışdır.

• Şəhərin ictimai mərkəz funksiyaları hər iki tərəfdə müəyyən nöqtələrdə sıxlaşaraq alt mərkəzləri müəyyənləşdirərkən (Şişli, Mecidiyeköy, Bakırköy, Kadıköy kimi), bir tərəfdən də nəqliyyat arteriyaları boyu (Bağdad prospekti kimi) xətti böyümə meylində idi.

• Şəhərin yağ ləkəsi şəklində xaricə doğru böyüməsindəki əsas təyinedici güc sənaye sahələridir.

Beləliklə, yuxarıda göstərilən şəhərsalma strukturunu yaradan

yeni faktorlar İstanbul şəhərində ictimai mərkəzlərin irili-xırdalı formalaşmasına təsir göstərən faktorlar kimi qiymətləndirilə bilər.

Fəsil II. İstanbul şəhər ərazilərində ictimai mərkəzlərin təşkili prinsipləri adlanan fəsil 4 bölmə və 4 yarımbölmədən ibarətdir.

2.1. İstanbul şəhərinin müasir şəhərsalma strukturunda ictimai mərkəzlərin yeri (1990-2010- dövrün İstanbulu)

1990-cı ildən sonra yeni istehsal əlaqələri və xidmət sektorunun yenidən təşkili və təklifi ilə birlikdə gəlir gətirən yaşayış kompleksləri öz daxilində hər cür insan üçün lazım olan mikrofunksional məkanlar təklifi ilə formalaşmaqdadırlar. Şəhərin makroformu və yaşayış sahələri şimal istiqamətdə daha çox istiqamət götürmüşdür. Fərqli ictimai təbəqələrin mənzil sahələri şəhərin makroformu tək şimal istiqamətlərdə deyil, həm də şərq və qərb istiqamətlərdə yetərincə geniş sahələri əhatə etməkdədir.

2010-cu ilə keçiddə makroform qiymətləndirilməsində İstanbul üzrə 4 əsas böyümə dəhlizi ortaya çıxmışdır. 1-ci Böyümə: Kiçik Çəkməcə gölünün şimal hissəsində - Bahçeşəhər, Əsənkənd, Başakşəhər, Kayabaş, İspartaqüllə, Arnavutköy, Tasoluk, Boğazköy, Tasdələn ərazilərində təyin olunmuşdur. Bu ərazilərdə əvvəldən şəhərin içməli su hövzəsi kənd təsərrüfatı, meşə sahələri, mövcud olmuşdur. 2-ci Böyümə: Maslakdan başlayaraq Sarıyer, Bahçeköy, Zekeriyaköy, Kilyos ərazilərini əhatə edir. 3-cü Böyümə: Ümraniyedən başlayaraq Çekmeköy, Sancaktəpə və Silə istiqamətində yerləşən əraziləri əhatə edir. 4-cü Böyümə: Kurtköy, Aydınlı, Orhanlı, Akfirat istiqamətində yerləşən əraziləri əhatə edən dəhlizlərdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu məkanların yaranması ilə istanbul şəhərinin ekoloji vəziyyətində ciddi dəyişikliklər gətirilmişdir, təbii landşaft öz strukturunu, quruluşunu itirmişdir.

2.1.1. İstanbulda ictimai mərkəzlərin nəqliyyat və rabitə əlaqələrinin şəhər planlaşdırılmasında təhlili

Türkiyədə 1970-ci ildə nəqliyyat-şəhərsalma layihəsi işlənilmişdir. Bu layihə xarici mütəxəssislərin də iştirak etdiyi Boğaz Körpüsüdür. Onun bir nümunə kimi götürülməsi həm İstanbul, həm də Ankara metropoliten əlaqələrinin də dəyərləndirildiyi bir layihə olmuşdur.

“İstanbul Ulaşım Ana Planı” 2011-ci il - İstanbul nəqliyyat planında ümumi işlənilən pozisyalar bunlardır:

- İstanbulun tarixən formalaşan mövcud nəqliyyat infrastrukturu;
- İstanbul əhali sayına görə hər bir kateqoriya üçün nəqliyyatdan istifadə təhlili;
- İstanbulun müxtəlif kateqoriyalı nəqliyyat yol şəbəkəsinin təhlili;
- İstanbul dəmir yol metro nəqliyyatı;
- İstanbul dəniz yolu.

2014 qədər İstanbul üzrə planlaşdırılmış:

Nəqliyyat yolları - 29.861 km olmuşdur.

Dəmir yolu – 231 km (2023-illər arası nəqliyyatın inkışafı. Istifadəçilərin dəyişən nisbət modelinin açılışı verilmişdir:

1. Çatalca-Silivri-Böyukçəkməcə;
2. Arnavutköy-Əsənyurt-Bəylikdüzü-Ovcular-Başak şəhər;
3. Küçükçəkməcə-Eyub-əsənlər-Bağcılar-Sultangazi-Qazi-Osmanpaşa-Bayram paşa- Zeytun Burnu- Fatih;
4. Sarıyer-Şişli-Beşiktaş-Beyoğlu;
5. Üsküdar-Beykoz-Kadıköy-Kartal-Maltəpə-Ataşəhər-Ümraniyə;
6. Çəkməköy-Sancaq təpə-Sultanbəyli-Pendik-Şilə;
7. Tuzla.

Beləliklə yuxarıdakı sıralama nömrələri ilə təhlillər aparaq:

Sarıyer-Şişli-Beşiktaş-Beyoğlu daha çox əhali və xidmət, iş yerləri, ictimai mərkəzin ən böyüyü kimi qiymətləndirilir. Çünki 5 km ərazi qəti ilə bütün şəhər yaradan strukturlarla rabitə yaradabilən əhalinin istifadəsindədir.

Çatalca-Silivri-Böyükçəkməcə ən az əhali, xidmət növləri və iş yerləri vardır, ictimai mərkəzi yoxdur. 48 km ərazi ilə bütün şəhər yaradan strukturlarla rabitə yaradan əhalinin istifadəsindədir.

İstanbulun Anadolu ərazisi üzrə transfer mərkəzlərinin təyini verilmişdir.İstanbulun Avropa ərazisi üzrə transfer mərkəzlərinin təyini verilmişdir. Bu təyinat aşağıdaki pozisiyaları özündə təsbit edir:

1. Transfer mərkəzlər (mövcud) (məsələn, Dəniz yolunu

bitirib, Dəmiryolla hərəkətə davam edən insanlar üçün avtomobil dayanacaqları);

2. İnşaatı davam edən transferlər;
3. Layihələndirilən transferlər;
4. Layihəsi təsdiq olunan;
5. Ərazisi yeni təyin olunan (seçilən);
6. Layihələndirilən fərdi və ictimai nəqliyyat dayanacaqları;
7. Ərazisi yeni təyin olunan (seçilən) nəqliyyat dayanacaqları;
8. Avtovağzallar (Terminal) layihə vəziyyəti;
9. Ərazisi yeni təyin olunan Avtovağzallar.

Xüsusi qeyd etmək lazımdırki, İstanbul şəhərinin ümumi nəqliyyat infrastrukturunun özəyi Avropa və Asiya qitələrini bir-biri ilə bağlayan dünya miqyasında 3 məşhur körpüsüdür. Bunlar, 1973-cü ildə salınmış 15 Temmuz Şehitler Körpüsü, 1988-ci ildə Fatih Sultan Mehmet Körpüsü, 2016-cı ildə Yavuz Sultan Selim Körpüsüdür.

2.2. İstanbul şəhər ərazilərində mərkəzlərin layihə-planlaşdırma prinsipləri

İstanbul şəhər ərazisində şəhərsalma layihə-planlaşdırma prinsiplərinə xüsusi tələblər vardır. Son illər Ana Plan – Baş plan layihələrində təhlillərin aparılmasında şəhərsalma üzrə qlobal problemlər də öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan şəhərsalma layihə prinsiplərinə də uygun gələn bu planlaşdırma layilələrinin ən son illərdə hazırlanmış “İstanbul metropoliten alanı-Kentsel Ulaşım Ana Planı” (2011) layihəsi çərçəvəsində əhali artımı, nəqliyyat şəbəkəsi, iş yerləri və alış-veriş mərkəzləri üçün verilən təhlillərə istinad etmək, İstanbul şəhər ərazisində mərkəz təşkilinə aydınlıq gətirilməlidir. 153.900 ha ərazi, əhalisi 16 milyon 67 min nəfər 2020-ci ilin məlumatları ilə İstanbul şəhərini hədəf götürəcəyik.

İstanbul şəhərinin mövcud ərazisi üzrə xidmət sektorunun bütün funksiyaları və bölmələri təhlil edilmişdir. Yəni xidmət tələbi,əhali tələbi ilə müqayisəsi verilmişdir. Hər bir rayon üçün bu nisbətlər dəyişkəndir. əhalinin tələbi mərkəzdə Kadıköy, Üsküdar, Beşiktaşda bərabərlik nisbətindədirsə, mərkəzdən kənar ərazilərdə həm şərq, həm də qərb rayonlarında bu nisbətlər bərabərliyi itir,

xidmət və tələb balansı pozulur. İçtimai mərkəzlər şəbəkəsinin ən sıx tor bağlılığı mərkəz vəətraf rayonların muqayisəsindəəsasən pozulmuş görünür. Ərazidə alt mərkəzlər öz rolunu çox sıx şəkildə Beşiktaş, Beyoğlu, Fatih vəs. cəmləyibsə, lokal mərkəzlər Küçükçəkməcə, Bahçalıevlər, Bağcılar, və.s. öz funksiyalarını yerinə yetirirlərsə, Çatalca və Silivri rayonlarında ancaq yerli mərkəzlər mövcudluğunu qoruyub saxlayırlar.

Onu da qeyd edək ki, İstanbul üçün bütün şəhər ərazisində ictimai mərkəz formatı daha çox funksiyalı alış-veriş mərkəzləri anlayışında ifadə olunur. Müasir dövr İstanbul üçün həm tarixi, həm də xidməti alış-veriş mərkəzlərinin məkan təşkillərini bir ictimai mərkəz statusunda təqdim etsək, o zaman bu sistemi yaradan məkanlar bunlardır:

- Şişli, Beşiktaş və Beyoğlunda 21 mərkəz;
- Bağcılarda 14 mərkəz;
- Kartalda 4 mərkəz;
- Kozyatağında 7 mərkəz mövcuddur

2.3. Istanbulun Üsküdar və Eyüb rayonunda ictimai mərkəzlərin təşkili prinsipləri

Belə ki, şəhər tərkibində nəqliyyat şəbəkəsi yeniləşdikcə onun sərhədlərində cəlbedici yerlərin sayı artır, yəni xidmət nöqtələri alıcıya yaxınlaşaraq tələblərini daha rahat ödəyə bilir. Belə ki, İstanbulun 4 tərəfə genişlənməsi nəticəsində yaşıllıqlar azalmaqla yaşayış sahələrinə yol aşılır, onların çoxalması isə ekoloji durumu pisləşdirir. Lakin 2011-ci ildə layihələndirmiş baş planında İstanbulun nəqliyyat sisteminə olan təsir artır, çünki onun alt hədəfləri məhəllələr qurulmasına hədəflənmiş görünür.

Üsküdar bölgəsinin tarixi inkişaf prosesində ictimai mərkəzlərin xəritələr üzərində qiymətləndirilməsinin təhlillərinə başlayaq: (Köhnə İstanbul xəritələri).

- Üsküdar, Mərmərə dənizi ilə İstanbul Boğazı sularının birləşdiyi yerdə Kocaeli yarımadasının ucunda Kadıköy, Beykoz və Ümraniye ilə sərhədlənən təpələrdən ibarət, dərin və dənizə açıq bir vadi içində yerləşən bir ərazidir.

Üsküdardakı fiziki eynilik analizində mənzil qruplarını istifadə müxtəlifliyinə görə üç qrupda araşdıra bilərik:

1. Ticarət binaları;

2. Altı ticarət, üstü mənzil olan binalar;

3. Yalnız mənzil olaraq istifadə edilən binalar.

Digər bir İstanbulun rayonu olan Eyup bölgəsində ictimai binaların bir lokal mərkəz kimi formalaşması özünü ilk öncə xarakterik tikinti prinsipin və önəmli cəhətləri göstərmişdi. Eyup bölgəsinin tarixi inkişaf prosesini izləsək görərik ki, orada daha çox dini binalar yerləşdiyindən din funksiyası bölgədə üstünlük təşkil etdiyindən burada yerləşən yaşayış evləri yaşıllıqlar arasında öz obrazı ilə fərqlənir.

Bu rayonun urbanizasiya prosesinə sürətli addım atmasını ticarət və sənətkarların artması və sənaye işçilərinin məskunlaşması ilə bağlamaq lazımdır. Bu rayon öz mədəni qurluşunu qismən də olsa qoruya bilmiş məkanlardan biridir. Qala divarları xaricində olsa da Eyup rayonunda böyük abadlıq işləri aparılmışdır. Bu özünü daha çox sahildə sarayların inşası və ətraflarının abadlaşdırılması ilə bağlı idi.

İstanbulun şəhərsalma tarixini reallaşdığı bölgələrdən biri sayılan Cihangir rayonunun tərkibində olan əhali müxtəlif sosial siniflərə malik olduğundan yaşayış tikililərin səviyyələri də müxtəlifdir. Bir hissəsində çiy kərpicdən tikilən evlərin memarlığı çox sadədir. Bura aşağı təbəqəli yaşayış məskəni kimi də inkişaf etdiyindən ictimai xidmət obyektləri onların kiçik mərkəz təşkil etdiyi məkanlarda yerləşir və xidməti baxımdan da zəifdir. Onun əksinə Ox meydanı deyilən rayon mərkəzi olaraq miqyasca böyük məkandır. Bura üçün ərazi planlaşdırılmasının layihəsi çoxdan tərtib edilmişdir. O həm də şəhərin ən önəmli nəqliyyat oxu üzərində yerləşməklə şəhərin nəqliyyat «onurğasını» təşkil edir. 160 hektar ərazi tutan bu məkan tarixən əhalinin tədris mərkəzlərinin (mədrəsə tikintisində) biri olmuşdu.

Bu gün İstanbul tarixi və memarlığı qədim olan şəhərlərdən çox biznes statusu yüksək olan nəhəng şəhərdir. Onun rayon bölgə və məhəllələri nəzdində olan ictimai xidmət obyektləri vahid bir strukturda toplum kimi fəaliyyət göstərməklə formalaşması da müəyyən prinsip üzrə qurulmuşdu (böyükdən kiçiyə istiqamətində). Bu rayonların arasında ən nümunəvisi Eyup bölgəsidir ki o regional

mərkəz xüsusiyyətinə malikdir. Beləki, İstanbul şəhərinin ictimai mərkəzlərin yerləri miqyas və xidmət növlərini təyin edən əlbətdəki böyük dəyişikliklər keçmiş yaşayış sahəsinin içindədir.

2.4. İstanbul ərazi planlaşdırma layihəsi prinsipləri (Oxmeydanı timsalında)

Türkiyənin şəhərsalma layihələndirilməsi praktikasında 1:5000 miqyasında ərazi planlaşdırılması layihələri mövcuddur. Əsas çizgilər Azərbaycan şəhərsalma layihə prinsiplərindən olan Baş Plan və müfəssəl plan layihələrinəəyni zamanda uyğun gələn daha geniş planlaşdırma təhlilləri ilə ifadə olunan bir layihə növüdür.

Planlaşdırma sahəsi və ətrafındakı nəqliyyat sxemi tədqiq edildiyində, sahə üçün ən əhəmiyyətli istiqamətli sahənin şimalından keçən, İstanbulun ölkə və region daxilindəki nəqliyyat şəbəkəsində ən mühüm oxu D-100 avtomobil yolu olduğu görünür. Sahə üçün digər mühüm oxlar, sahənin şərqindən keçən Piyalepaşa Bulvarı və cənubundan keçən Kasımpaşa Hasköy Prospektlləridir. Kasımpaşa Hasköy Prospekti İstanbulun Qərb tərəfindəki İstanbul Boğazı boyu davam edən, Boğaziçi və Fateh Sultan Mehmet Körpüləri ilə əlaqəsi olan əhəmiyyətli avtomobil yolunun tərkib hissəsidir.

Planlaşdırma sahəsi içərisində ən əhəmiyyətli ox, sahəni təxminən şaquli olaraq ikiyə ayıran Fatih Sultan Mehmet Prospekti və ardınca gələnKulaksız, Kasımpaşa Qəbiristanlığı Prospektidir. Həmçinin sahəni üfüqi istiqamətdə iki yerə ayıran Müverrih və Baruthane Prospektləri də sahə daxilində I dərəcəli əhəmiyyətli oxdur. Bu istiqamətləndirici oxlar məskunlaşmanın özünün daxilindəki nəqliyyat şəbəkəsinin onurğasını təşkil edir.

Şəhərsalma layihələndirmə prinsipini türk şəhərsalma layihələndirilməsi metodu ilə "Ox meydanı" ərazisi üzrə təhlil etsək layihə tərkibinin aşağıdakı sıralanma üzrə aparılmasını görürük:

- Xüsusi (toxunulmaz) ərazilər, mövcud vəziyyət planı : 160 hektar daxilində aşağıdaki təhlillər verilmişdir:

- Planlaşdırma bölgəsində mütləqqoruma şərti gətirilən 14 ədəd Tarixi Sit Sahəsinin ümumi ərazisi: 20,6 hektar

- Planlaşdırma Bölgəsində mütləqqoruma şərti gətirilən 2

ədəd Tarixi Qəbiristanlığın ümumi sahəsi: 13 hektar

- Planlaşdırma Bölgəsindəki ümumi Tarix Sit sahəsi: 33,6 hektar.

Ox meydanı yaşıllıq sahəsi və təchizat sahələri, təchizat sahələri və meydanlar göstərilmişdir.

Hər bir kvartal və onun daxili mövcud vəziyyətə görə təhlil edilmişdir.

Ərazinin funksional zonalaşma və layihə təklif planı təqdim olunmuşdur.

Yuxarıda Oxmeydanı ərazisinin planlaşdırma layihə işləri "Beyoğlu Bələdiyəsinin 1/5000 Nazım İmar Plan"dan götürülmüş materiallara istinad edilmişdir.

Fəsil III. İstanbulun Bəyoğlu rayonunda ictimai mərkəzlərin müasir təşkili problemləri adlı fəsil 4 yarımbölmədən ibarətdir.

3.1. Bəyoğlu rayonunda ictimai mərkəzlərin ümumi prinsipləri

Qalata, bu gün Beyoğlu nüvəsi (çəyirdəyi) deyilən bölgədir. Bu bölgənin məlum olan ən qədim adı, "Sike"dir. "Sike", yunan dilindən tərcümədən əncir ağacları mənasını verir. E.ə.146-cı ildə, bölgəyə hakim olan romalıların, bölgəyə "Sycena" dedikləri məlumdur. VIII əsrdən sonra "Qalata" adı ortaya çıxır. Bu gün, köhnə Qalata və Peranın olduğu sahələrin ikisinə birdən "Beyoğlu" deyilir. Bu iki ad, uzun müddət bir yerdə istifadə edilmişdir. Xristian osmanlılar və avropalılar Pera adını istifadə edərkən,türklər bölgəyə Beyoğlu demişdilər. Qurtuluş müharibəsindən sonra 1925-ci ildə, şəhər və məhəllə adlarının türkcələşdirilməsi əsnasında, Pera adı yığışdırılmış, yalnız Beyoğlu adı qalmışdır. Ancaq Qalata adına toxunulmamışdır.

XVII əsrdə Beyoğlu, Qalata istehkamlarının şimalından, Qalata qülləsi yaxınındakı qüllə qapısından başlayıb, Qalata sarayı adı verilən bölgə məktəbinə qədər uzanmışdır.

Beyoğlu, ümumiyyətlə XIX əsrdə inkişaf etmişdir. Bu inkişafın səbəbi, bu dövrdə Osmanlı xarici ticarətinin əvvəlki dövrlərə nisbətən görünməmiş dərəcədə böyüməsi və nəqliyyatın inkişaf etməsi olmuşdur. Bu dövrdə, Osmanlı imperatorluğunun

dünya kapitalist sistemi ilə inteqrasiyası nəticəsində, Beyoğlu beynəlxalq bir ticarət mərkəzi olmuşdur.

XX əsrdə Beyoğlunda Qalatasaray ilə Taksim arası ərazi daha çox əhəmiyyət daşımağa başladı. Bu sahədə hələ də bağçalı evlərin olması və bunların mənzilə çevrilməsi imkanı, buranın inkişafını təmin etmişdir. Bundan başqa, 1913-cü ildə ilk elektrikli tramvayın Beyoğlu ilə Şişlini əlaqələndiməsi Qalatasaray-Taksim arası ərazini, Tunel-Qalatasaray arası ərazidən daha çox mərkəzi bir vəziyyətə gətirmiş, Beyoğlunu əlçatan və sevimli yer etmişdir.

Beyoğlu XX əsrdə inkişaf edərək Maçka, Nişantaşı, Şişli və Bomonti üzərindən Leventə doğru uzanmışdır.

Region 6-7 sentyabr 1955-ci il tarixində, Kipr səbəbiylə Yunanıstana qarşı edilən nümayişlər zamanı ziyan görmüşdür. Bu tarixdən sonra, azlıqların əlində olan və daha çox sənətkarlığın inkişaf etdiyi yerli şirniyyatçılar və buna bənzər əyləncə yerləri bağlanmış, Beyoğlu köhnə dəyərini itirmişdir. 1950-ci illərdən sonra kəndlərin miqrasiyası və sürətli şəhərləşmə nəticəsində İstanbulun həddindən artıq böyüməsi, yeni səmtlərin inkişafı, əyləncə yerlərinin, ticarətin və zəngin ailələrin yeni inkişaf edən alt mərkəzlərə paylanması və cəmiyyətin mədəni dəyişməsi Beyoğluna olan marağı azaltmışdı.

3.2. Bəyoğlunun şimal bölgəsi üzrə ictimai mərkəzlərin müasir təşkili

İstanbulun qapalı şəhərsalma strukturunda ictimai mərkəzlərin təhlilində ən mərkəzi rayonu Bəyroğludur ki, onun 40-dan çox məhəlləsi var. Onun bir çox məhəllələrinin özləri lokal mərkəz rolunu oynayır. Bu üzdən onların prisipal mütərəqqi cəhətlərinin üzə çıxarılması çox maraqlı məqamları müəyyən edir. Bəyoğlunun üç əsas bölgəsinin (şimal, mərkəz və cənub) strukturları daxilində ictimai mərkəzləri müxtəlif formada təşkil tapmışdı.

Belə ki, Bəyoğlunun üç əsas bölgəsi (şimal, mərkəzi və cənub) üzrə ictimai mərkəz təşkilinin proqnozlar səviyyəsində verilən prinsipləri perspektiv inkişaf üçün də önəmli sayılacaq. Şimal bölgəsinin qapalı strukturunda mərkəzlərin təşkili əsasən 3 məkan üçün tərtib edilir Sütülçə, Dolapdərə və Ox meydan. Sütülçə bölgəsi 2 məhəllədən ibarətdir (Hacıoğlu və Sütülçə məhəlləsi).

Şururi məhəlləsində cəmi 5000 əhali yaşayış, lakin ictimai mahiyyəti lokal mövqe tutan mərkəz olaraq nəqliyyat xidməti baxımından çox rahat təmin olunmuşdu.

Kiçikpiyalə məhəlləsində 8500 nəfər əhali yaşayır. O özündə 2 məscid – Mumcizade, Müsliddin, Cetik-Adik Paşa türbələrini cəmləşmişdir.

Qeyd edək ki, Bəyoğlu rayonunun ikinci bölgəsi də 12 məhəlləsi olan bir məkandır. Özündə şəhər miqyaslı 2 ictimai, mədəni-ticarət mərkəzini cəmləyir (Kasımpaşa və Taksim). Ancaq XXI əsrin əvvəllərində o yenidən bərpa olunaraq abadlaşdırılmışdır. Bu gün o inkişaf etmiş bir mərkəzlərdən sayılır. Bəyoğlunun mərkəzi bölgəsində mühüm məhəllələrdən biri Camikebir məhəlləsidir ki, o öz tarixini saxlamaqla müasir vəziyyətini də yaxşılaşdırır. Bu məhəllənin öz məscidləri var (Yahya Kahya, Çatmalı məscidi (1809), Əl Rza məscidi (1706). Mülki tikililərdən isə mədrəsə, hamam, tədris ocağı, məhkəmə, memar Sinan adına Universitet var. Bu zona həmdə özündə bir neçə lokal fəaliyyət göstərən limanı birləşdirir.

1980-ci illərdən öncə burada aparılan rekonstruksiyadan sonra Taksim söküntülərdən azad olaraq şəhərin piyada məkanına çevrilmişdi. 2000-ci ildə metro stansiyasının tikintisi Taksimi bir ictimai mərkəz kimi daha da cəlbedici etdi. O hələ 1969-cu ildə İstanbul mədəniyyət sarayı adı ilə xidmət göstərirdi. Bu gün o ən önəmli ictimai-sosial obyektlərdən biridir. Taksim həmdə xidmət məkanı kimi fəaliyyət göstərir.

3.3. Bəyoğlunun mərkəzi bölgəsi üzrə ictimai mərkəzlərin təşkili (Sütlüce-Dolapdərə-Oxmeydanı)

Təhlillərimizi İstanbulun ən mərkəzi Beyoğlu rayonunun 8 bölgəsi üzrə qapalı strukturlar şəklində, yəni konkret xüsusi adlarla mövcud olan məhəllələrin ictimai mərkəzi təşkil edən memarlıq tikililəri üzərində aparaq. Bu ərazini şərti olaraq 3 bölgə üzrə quruplaşdırırıq şimal, mərkəz və cənub bölgəsi kimi. Bəyoğlunun mərkəzi bölgəsi, ictimai mərkəzlərin və məkanların təmin edilməsində çətinliklər yaradan sıx bir şəhər quruluşu ilə xarakterizə olunur. Tədqiqatda sakinlərə bir sıra xidmətlər və yerlər təqdim etməklə bu problemlərin həllində ictimai mərkəzlərin rolunu

araşdırılır. Dissertasiya ərazi və onun şəhər quruluşu haqqında ümumi məlumat verməklə daha sonra sakinlərin ictimai xidmətlərə və məkanlara çıxışda üzləşdiyi çətinliklərin müzakirəsi ilə başlayır. Mərkəzi yerdə bir sıra xidmətlər və məkanlar təqdim etməklə ictimai mərkəzlərin konsepsiyasını və onların bu problemləri həll etmək potensialı təsvir edilir. İctimai mərkəzlərin sıx şəhər ərazilərində ictimai xidmətlərin və məkanların təmin edilməsi problemlərinin həllində mühüm rol oynama potensialına malik olduğu qənaətinə gəlir və bu mərkəzlərdə sakinlər üçün həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması vasitəsi kimi əlavə tədqiqat və investisiyaların aparılmasına ehtiyac olduğu qənaətini verir.

3.4. Bəyoğlunun cənub bölgəsi üzrə ictimai mərkəzlərin təşkili (Tarlabaşı-Cihangir-Qalata)

Bölgələrdə elə məhəllələr var ki, onlar yaşayışdan azad olub sırf ictimai-mədəni mərkəz kimi çıxış edir, digərləri isə əksinə dini binaların (kilsə, məscid, sinaqoq, türbələr və s.) yerləşdiyi məkanlar olmaqla, nəqliyyat rahatlığı hesabına əhalinin istirahət park məkanları və digər meydanları calanmasında olduqlarına görə daha unikal görünür. Bunlara Müeyyedzadə Şakkulun, Tomtom məhəllələrini aid etmək olar.

Elə məhəllələr var ki, onların ərazilərində olan xidmət obyektləri çox olmasa da inzibati və işgüzarlıq (biznes) mahiyyəti daha yüksəkdir (Atlas Han, İnsan İşhan, Balkan Han, Bosniya Han, Dəniz İşhanı, Erşehin işhan, Malatya İşhan Nəcatıbey İşhanı, Şairoğlu İşhan, yıldız Han məhəllələridir). Əlavə olaraq həm də mədəniyyət və incəsənət obyektlərinin yanında çoxsaylı yeraltı keçidlərin passaj formasında verilməsi bu bölgələrin ictimai mərkəz kimi sayılmasını isbat edir.

Belə ki, müasir zaman tələbində İstanbulun ictimai mərkəzlərinin təşkil prinsiplərə aşağıdakı cəhətlədən irəli gəlir:

1. Monofunksiyalı məkan kimi təşkil edilən mərkəzlər.

2. Qarışıq funksiyalı (yaşayış xidmət) mərkəzlərin prinsipal təşkil formaları.

3. Polifunsional sırf ictimai-inzibati, işgüzar-zona rolununu oynayan mərkəzlərin təşkili prinsipcə ən əlverişlisi sayıla bilər.

Beləliklə, deyə bilərik ki, III fəsil çərçivəsində 7 ərazi bölgüsü

üzrə məhəllə daxili binaların təsnifatının tərtibi verilmişdir. Belə ki, ictimai mərkəz yaradan elementlərin, yəni obyekt və kompleksəlrin verilməsi hansı məhəllənin xidmət sahəsində daha şanslı olmasını təyin etməklə onların inkişaflarının miqyasını müəyyən edə bilər. Bununla da biz yaxın gələcəyin perspektivləri üçün İstanbulda yeni ictimai mərkəzlər hesabına xidmət sisteminin təşkilini reallaşdırılmasına optimist proqnozlar verə bilərik.

TƏDQİQATIN ƏSAS NƏTİCƏLƏRİ

1.Tarixi şərait, siyasi dəyişikliklər, müxtəlif funksional məkanların yaranması və təbii ki, İstanbul şəhərində ictimai mərkəzlərin yaranmasına öz təsirini göstərmişdir. Tarixi yarımadanın mərkəz formalaşdıran şəhər strukturları, 2-ci mərhələdə Boğaziçi və Mərmərə sahillərinə paralel yayılması prosesi, hal-hazırda şimalda yer alan həyat qaynaqları məcburiyyətindən yayılma səbəbi baş vermişdir.

2. Şəhərin ənənəvi mərkəzi olaraq, təyin olunan Eminönü, Beyoğlu, Kadıköy, Üsküdar əraziləri (məhəllələri) bazar əraziləri kimi müxtəlif funksiyalı mərkəz məkanları olaraq, İstanbul mühitində, hətta ölkə miqyasında müxtəlif həyat fəaliyətlərini həyata keçirən əsas yerini qoruyub saxlamaqdadır. Aktiv nəqliyyat sistemi də bu məkanların mərkəzi ictimai məkanlar kimi işləməsində mürəkkəb sistemini qoruyub saxlamaqdadır.

3.Müxtəlif funksiyaların iştirak etdiyi yüksək səviyyədə ictimai xidmət mərkəzləri Şişli, Mecidiyeköy, Beşiktaş, Kadıköy əraziləri ənənəvi mərkəzlərin davamı, yeni nəqliyyat sistemini yaradan yüksək səviyyəli xidmət potensialı ilə inkişaf etməkdədir. Burada park və abadlıq işləri də yüksək səviyyədə inkişaf etməkdədir.

4.İnkişaf edən nəqliyyat infrastruktur daxilində küçələrin kəsişmə və ötürülmə nöqtələrində ortaya çıxan mərkəzlər Levent, Topkapı, Kavacık, Kozyatağı kimi alt mərkəzlər, bu cür daxili strukturları ilə təşkil olunmuş ticarət, turizm, qida, əyləncə, mədəniyyət, ofis kimi çox funksiyalı xidmətləri yerinə yetirir. Bu

mərkəzlərin ətrafında yaşayış evləridə ardıcıl olaraq genişlənən və inkişaf edən mühitlər toplusu yaratmışlar, bu mərkəzlərin köməyi ilə müxtəlif nəqliyyat düyünləri formalaşmışdır və gəlir gətirmə prosesinin bu məkanlarda ağır çəkisi bu makro mühitlərin genişlənərək deformasiya olunmasına səbəb olmuşdur.

5.Nəqliyyat yollarını bir-birinə bağlayan "ana" bulvar üzərində inkişaf edən davamlı mərkəzlər isə şəhərin köhnə sənaye sahələr və parklar cəmində bütün xarici ölkələrində təmas nöqtəsi olan xüsusi təyinatlı ərazilərin yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

6. Planlaşdırma layihələrinin davamlı olmaması və ya gecikməsi bəzən çox böyük ərazilərin yaranmasında planlaşdırmadan kənar qalmışdır. Yəni Yenibosna ve Kartal kimi məkanların yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Artıq bu məkanlarda müasir tələblərə cavab verən qapalı ictimai mərkəzlər layihələndirilmişdir.

7. Təhlillər əsas verir bildirək ki, Türkiyə şəhərsalma-planlaşdırma layilələrinin Azərbaycanla müqayisədə fərqli yanaşma prinsipləri mövcud olmuş və olmaqdadır. Şəhərsalma layihələndirilməsi praktikası Türkiyə məkanında Baş plan, ərazi planlaşdırılması və daha çox mövcud vəziyyət planının geniş təqdimatı çərçivəsində təqdim olunur.

8. İstanbul şəhərinin şəhər-planlaşdırma layihəsi "İstanbul Metropoliten Alanı Kentsel Ulaşım Ana Planı (İUAP)" adlanır. Müqayisə üçün bu layihə regional və rayon planlaşdırma layihə prinsiplərinə uyğun bir kompleks layihə təqdimatıdır. Türkiyə ərazisində ümumi nəqliyyat sxemlərinin layihələndirilmə praktikası keçən əsrin 70-ci illərindən başlamışdır.

9. Azərbaycanda baş plan layihə prinsiplərinin ictimai mərkəz pilləvari həlləri ilk dəfə İstanbul şəhəri üçün tətbiq edilə bilər. Çünki 2023-cü ilə prognozlaşdırılan İstanbul şəhərinin şəhərsalma prinsiplərində alternativ təkliflərə ehtiyac duyulur.

10. İstanbulun mərkəzi biznes statusunu azatmaq üçün Türkiyəərazisində 4 pilləli paylaşdırma layihəsi təklifinə ehtiyac duyulmaqdadır. Təhlillərin aparılması üçün İstanbulun rayon, bölgə, məhəllə tipli şəhər-məkan strukturlarında ictimai mərkəzlərin yaranma və formalaşma prinsipləri metod kimi

(böyükdən-kiçiyə) seçilmişdir.

11. Mövcud İstanbul Baş Planı layihəsində tarixən formalaşan mərkəz yükü, ancaq Cənub-Mərmərə Dənizi sahilləri boyu genişlənmişdir. Daha doğrusu İstanbul bir meqapolis kimi ictimai mərkəzlərin ən mərkəzi ərazilərində cazibə quvvəsindən az da olsa azad olmaq məcburiyyəti məntiqini ortaya qoyur.

12. Çatalca ərazisində yeni ölkə daxili hava limanının yerləşdirilməsi təklifi mövcud İstanbul Atatürk Hava Limanı, Sabiha Gökçe Hava Limanının uçuş sayı yükünü azaltmaq məqsədi ilə yaradıla bilər.

13. 2023-cü ilə qədər Avcılar-Silivri-Dənizyolu marşurutunun çəkilməsi ilə Mərmərə dəniz yolu marşurutunun istifadə olunması optimal sayılabilər.

İstanbulun Beyoğlu-Galata-Fatih-Şişli-Beşiktaş kimi şəhərsalma problemləri yaradan ərazilərindən ictimai mərkəzlər yükünü Arnavutköy və Şile ərazilərinə daşınması təklif olunur. Yeni ictimai mərkəzlər öz kompleks həlli ilə daxili planlaşdırma strukturunda alışveriş mərkəzi, biznes mərkəzləri, istirahət-əyləncə parkları, dini tikili meydanı, idman-sağlamlıq kompleksləri kimi memarlıq bina və qurğuların cəmində təqdim olunacaq.

14. 2023-cü ilə qədər proqnozlaşdırılmış avtomobil yoluna 2 trayoktopiyalı yol təklif olunur:

- Eyub - Arnavutköy - Magistral avtomobil yolu. En kəsim 25 m. (3+3)
- Beykoz- Şile - Magistral avtomobil yolu - en kəsim – 25 m. (3+3).

İstanbul öz şəhər statusuna görə ona yaxın Osaka, Tokyo, Nagoya kimi şəhərlərlə muqaiyəsədə dəmir yol istifadə faizini (6,6% minumum 30% ə çatdırarsa, onda 64,4% avtobus marşutları ilə daxili sərnişin daşınmasını 34% indirmək bu şəhərin nəqliyyat sıxlığının azalmasına gətirib çıxardacaqdır.

15. İstanbul şəhərinin Türkiyə ərazisindəən böyük mərkəz sturukturlarını topladığı müxtəlif təyinatlı ictimai mərkəz funksiyalarını ölkədaxili 4 pilləli (Mərkəzi biznes rayonu, Alt mərkəzlər, Urbanizasya mərkəzləri, Lokal mərkəzlər) mərkəzlər

sistemi ilə təşkil etmək lazımdır:

- Mərkəzi biznes rayonu: İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Gaziantep.
- Alt mərkəzlər: Bursa, Antalya, Trabzon, Konya, Diyarbakır.
- Urbanizasya mərkəzləri: Balıkesir, Samsun, Kayseri, Elazığ, Erzurum.
- Lokal mərkəzlər: Manisa, Sivas, Ağrı.

DİSSERTASİYA İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU AŞAĞIDAKI MƏQALƏLƏRDƏ NƏŞR EDİLMİŞDİR

1. Afet yasası ve kentsel dönusum forumu. İstanbul Barosu Yayın Kurulu. İstanbul-2012. s.167.
2. Şəhər faktı. Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi. Doktorantların və gənc tədqiqatşıların XVIII Respublika konfransın materialları. Bakı-2014. s.430-433.
3. Sürdürülebilir mimari ve yeşil tasarım ve ile kentsel yenileme. İleri teknoloji bilimleri dergisi. N7(1). İstanbul-2018. s.31-41.
4. Yeşil ekonomi hareketinin çevri ve sosyal yaşam açılısından değerlendirilmesi. IV Beynəlxalq konqresin materialları. İstanbul-2016. s. 396-407.
5. Akcakoca District Coastal Land Use-Environmental Situation Analysis. V Beynəlxalq simpoziumun materialları. Jahorina-2014. s 331-332.
6. Kentsel Ulaşımda Yaya Öncelikli Planlama. Tasarım ve Tranzit Odaklı Gelişimin Metropol Kentlerdeki Deneyimi, İstanbu Orneği. Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dersi. N 14(11). İstanbul-2018. s. 523 -543.
7. İstanbulda nəqliyyat və rabitə əlaqəli şəhər planlaşdırılması. AzMİU-nun Elmi əsərlər jurnalı. N2. Bakı-2019. s.16-23
8. İstanbul şəhərində ictimai mərkəzlərin formalaşma

mərhələləri. Şərq Ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyası. Memarlıq, şəhərsalma tarixi və bərpası jurnalı. N2(18). Bakı-2019. s. 145-152
9. Особенности архитектурно-градостроительной организации общественных центров города Стамбул. Сборник материалов международной научно-практической конференции. Пенза, 2020. с.219-222.
10. Değişen-dönüşen kentlerde kamusal alan olanakları: aktif kaldırım zonları. Mimarlık, planlama ve tasarım alanında akademik çalışmalar-II. İstanbul-2020. s.331
11. Tarihi süreçte salgın hastalıklar ve değişim: covid-19 sonrası mimarı ve kent. N8 (66). Journal of Social and Humanities Sciences Research. İstanbul-2021. s. 2-15.
12. Işletmelerdeki dijital dönüşümün mühendislik eğitimine etkisi. Rumeli Mühəndislik Eğitim simpoziumu. İstanbul-2022. s. 59-69.

Müasir şəhərsalma nəzəriyyəsində ictimai mərkəzlərin məna açılışları (şəkil)

1- İctimai mərkəzlər süni yaradılmış memarlıq mühitidir və bu mühit bir və ya bir neçə əlaqəli ictimai həyatın təşkili prosesidir.

2- İctimai məkanlar, insanların qısa və uzun müddətli lazım olan proseslərin həyata keçirilməsini təbiət faktorlarından qoruyan məkandır.

3- İctimai mərkəzlərdə layihələndirilən memarlıq, həcmi və məkan forması öz funksional təyinatını sosial prosesin aparılmasında təminatıdır.

4- İctimai mərkəzlərin formalaşması lazımi tələblərə tam cavab verməlidir.

5- İctimai mərkəzlər şəhərsalma, təbii, iqlim, tarixi və milli, konstruktiv, fiziki, texniki, iqtisadi, sosial və bədii memarlıq faktorlarını özündə cəmləyir.

1- Ticarət və ictimai qida sektoru
2- Məişət xidməti
3- Kommunal xidməti
4- Siyasi və qeyri dövlət təşkilatları
5- İdarə etmə
6- Maliyyə və sığorta xidməti
7- Elm və inkişaf xidməti
8- İncəsənət
9- Mədəniyyət
10- Maariflənmə
11- Sağlamlıq və mədəni ictimai xidmət
12- Tikinti
13- Nəqliyyat
14- Rabitə

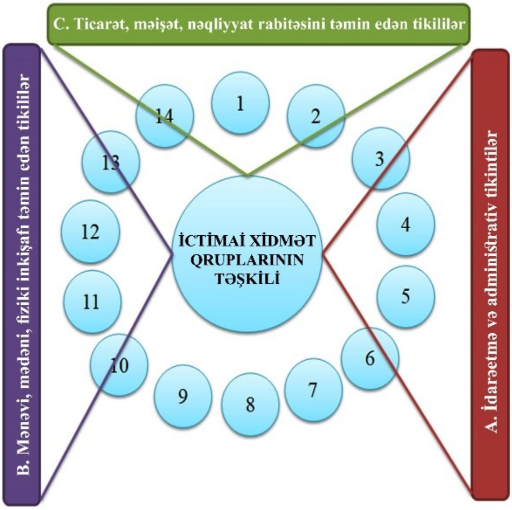

İctimai binaların təsnifatı

I-2. İctimai mərkəzlərin şəhərsalma strukturunda formalaşması

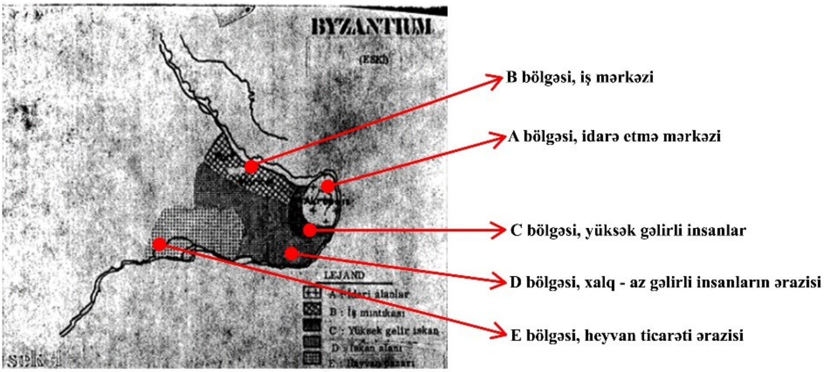

Bizans Dövrü ilkin şəhər əraziləri (İstanbul)

1- Bölgəsi-Sarayburnu Bizans Akropolu
(1 Hakim Dairə Mərkəzi)
2- Bölgəsi-Sarayburnu ilə Unkapamı
(Akhileus Hamamı Mərkəzi)
3- Bölgəsi- Agora (Zeuksippos Hamamı Mərkəzi)
4- Bölgəsi Balıqçılar və aşağı gəlirli qruplar (xalq)
(Thrakion Meydanı)
5- Bölgəsi-heyvan ticarəti (Nekropol)

Bizans Dövrü (e.ə.667 bizim eranın 332)

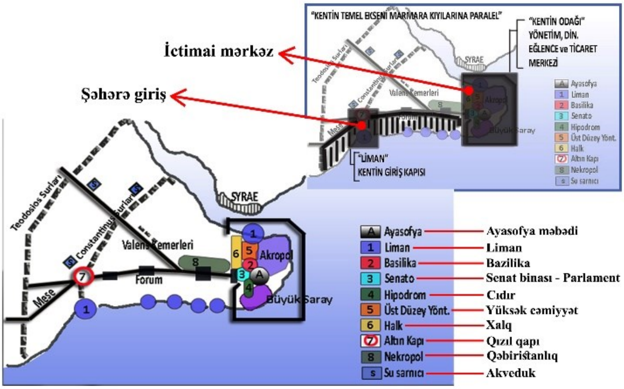

Mərmərə Dənizi Hövzəsində ictimai mərkəzlərin yaranması (Roma/Bizans dövrü)

I-3.1 Bizans dövrü (e.ə. 667- bizim eranın 332)

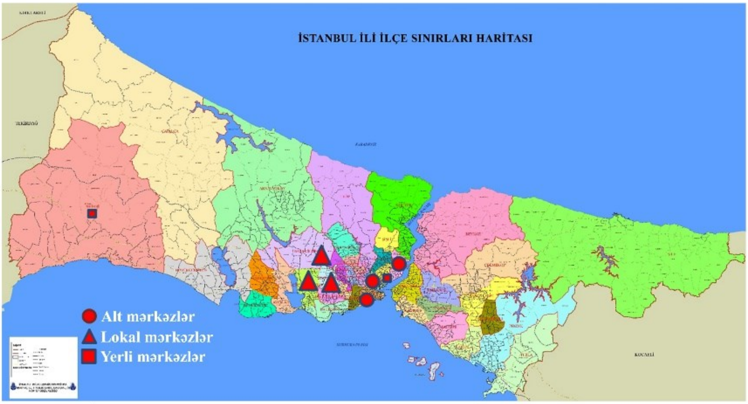

İstanbul Şəhərinin mövcüd sərhədləri (39 rayon üzrə) və ictimai mərkəzləri

Böyük Bakının regional inkişaf planı (ictimai mərkəzlər)

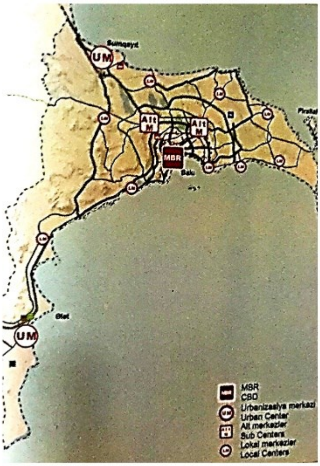

II-1. İstanbul şəhər ərazilərində mərkəzlərin layihə-planlaşdırma prinsipləri

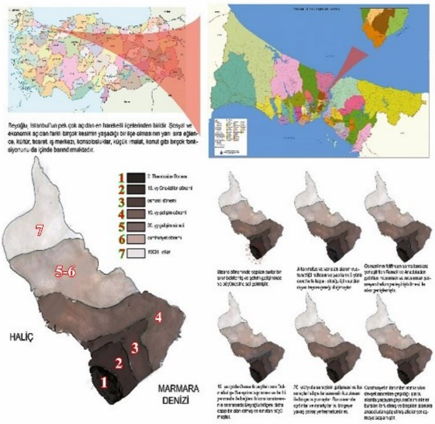

1. Bizans dövrü
2. XIII əsr dövrü
3. Osmanlı dövrü
4. XIX əsr dövrü
5. XX əsr dövrü
6. Cümhuriyyət dövrü
7. Müasir dövr

Beyoğlunun tarixi inkişafı

1. Sütlüce;
2. Dolapdere;
3. Okmeydanı;
4. Kasımpaşa;
5. Taksim;
6. Tarlabaşı;
7. Cahangir;
8. Galata.

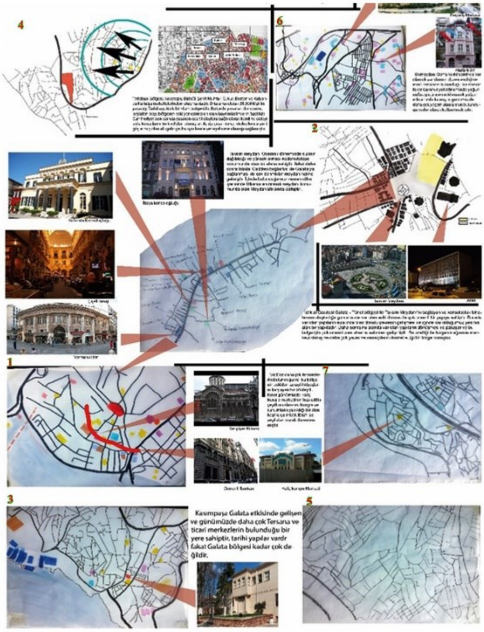

Beyoğlunun ictimai mərkəzlərinin təşkili

II-3. İstanbul şəhərinin rayonlar üzrə ictimai mərkəzlərinin təşkili prinsipləri

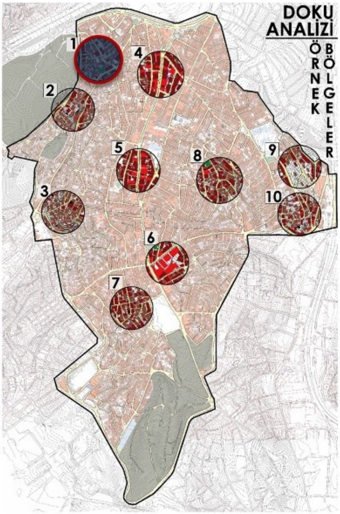

Mövcud vəziyyətin təhlilləri

Nümunə bölgə 1

Nümunə Bölgə 1	
Sahə paylaşımı	%
Kütlə faizi	58
Nəqliyyat	14
Açıq sahələr	28
Kadastral quruluş	Ədəd/Metr
Ada Sayı	18
Parsel Sayı	97
Ortalama Parsel ölçüsü	210
Minimum Parsel ölçüsü	79
Maksimum Parsel ölçüsü	771
Quruluş	Faiz
Ortalama TAKS	0,71
Minimum TAKS	0,51
Maksimum TAKS	0,99
Ortalama KAKS	2,14
Minimum KAKS	1,05
Maksimum KAKS	3,96
Struktur quruluş	Ayrık
Çəkmə Məsafələri	Metr
Ortalama Yan Bağça	0,71
Minimum Yan Bağça	0,08
Maksimum Yan Bahçe	5,53
Ortalama Ön Bağça	1,28
Minimum Ön Bağça	0,58
Maksimum Ön Bağça	10,4

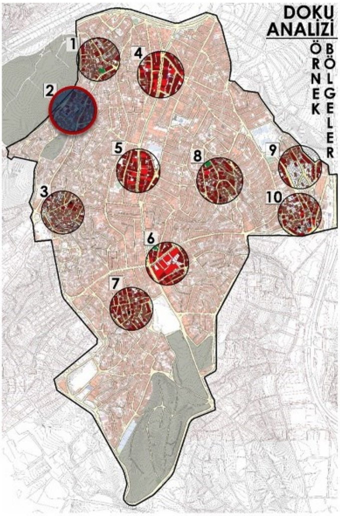

Mövcud vəziyyətin təhlilləri

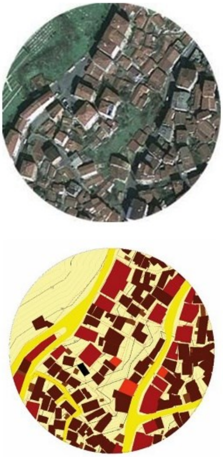

Nümunə bölgə 2

Nümunə Bölgə 2	
Sahə paylaşımı	%
Kütlə faizi	48
Nəqliyyat	12
Açık sahələr	40
Kadastral quruluş	Ədəd/Metr
Ada Sayı	12
Parsel Sayı	97
Ortalalama Parsel ölçüsü	182
Minimum Parsel ölçüsü	55
Maksimum Parsel ölçüsü	884
Quruluş	Faiz
Ortalama TAKS	0.75
Minimum TAKS	0.58
Maksimum TAKS	1.04
Ortalama KAKS	1.78
Minimum KAKS	1.08
Maksimum KAKS	4.02
Struktur quruluş	Ayrık
Çəkmə Məsafələri	Metr
Ortalama Yan Bağça	0.74
Minimum Yan Bağça	0.20
Maksimum Yan Bağça	6.76
Ortalama Ön Bağça	0.46
Minimum Ön Bağça	0.15
Maksimum Ön Bağça	6.81

II-4. Ərazi planlaşdırma layihəsi prinsipləri (İstanbul-Oxmeydanı timsalında)

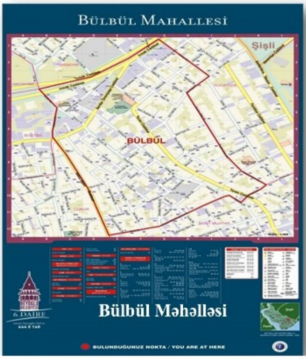

Dolapdere

Dolapdere

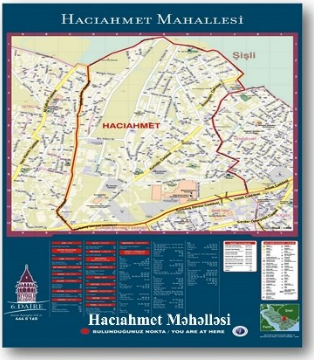

Dolapdere

III-1. Beyoğlunun şimal bölgəsi üzrə qapalı şəhər strukturlarında ictimai mərkəzlər (Sütlüce-Dolapdərə-Oxmeydanı)

No	Məhəllə	əhali	Kücələr	Məscid / Dini Tikinti	Turbə və qəsr	Hamamlar	Otel	Bank / Saglig	Meydan	Cesmə	Bazar	Təhsil Okul	Liman	və.s	1
1	Sutlucə	12539 nəfər	ad	M3; 1 Kilsə	-	-	3	2 / 1	-	3	-	3	-		Sütlüce
2	Halıcıoglu	13720 nəfər	ad	M4; 1 Kilsə	-	-	3	2 / 1	-	2	-	3	-		

No	Məhəllə	əhali	Kücələr	Məscid / Dini Tikinti	Turbə və qəsr	Hamamlar	Otel	Bank / Saglig	Meydan	Cesmə	Bazar	Təhsil Okul	Liman	və.s	2
1	Bostan	2956 nəfər	27 ad	-	-	-	-	- / 1	3 içm	1	1	1	-	Muzey 1	
2	Bülbül	3550 nəfər	45 ad	M1	-	1	-	- / 1	7 içm	1	-	1	-		
3	Kocatepe	2243 nəfər	35 ad	-	1	-	25	25 / 2	5 içm	1	-	2	-		
4	Hacıahmet	15000 nəfər	66 ad	M2; 1 Kilsə	-	1	-	- / 3	-	2	1	3	-	Atatürk Abida; Muzey	Dolapdere
5	Yenisəhir	5244 nəfər	49 ad	1 Kilsə	Turbə 3	-	-	- / 2	5 içm	2	-	2	-		
6	İstiqlal	4532 nəfər	67 ad	M2	Turbə 1	-	6	1 / -	-	3	-	3	-		

No	Məhəllə	əhali	Kücələr	Məscid / Dini Tikinti	Turbə və qəsr	Hamamlar	Otel	Bank / Saglig	Meydan	Cesmə	Bazar	Təhsil Okul	Liman	və.s	3
1	Cami Kəbir	2500 nəfər	54 ad	M3	qəsr 1; Turbə 2	2	11	6 / 2	1	7	3	8	6		
2	Yahya Kahya	4500 nəfər	32 ad	M2	qəsr 1	-	1	2 / 2	-	2	-	10	-		
3	Bədrəttin	1000 nəfər	37 ad	M2	Turbə 1	-	-	1 / -	-	1	-	5	1		
4	Sururi	5000 nəfər	38 ad	M1	Turbə 1	-	-	- / 1	-	3	-	3	-		Kasımpaşa
5	Küçük Piyalə	8283 nəfər	37 ad	M4	Turbə 2	1	3	1 / 1	-	2	1	2	-		
6	Kadı Məhməd	15000 nəfər	52 ad	M3; Kilisə	Turbə 1	-	-	- / 2	-	3	1	3	-		
7	Kulaksız	10000 nəfər	53 ad	M4	Turbə 1	1	-	- / 1	-	3	1	1	-	1 İdman Sport	
8	Çatmalı Məscid	3500 nəfər	29 ad	M1	Turbə 1	1	2	3 / -	-	-	-	2	-		Kasımpaşa

No	Məhəllə	əhali	Kücələr	Məscid / Dini Tikinti	Turbə və qəsr	Hamamlar	Otel	Bank / Saglig	Meydan	Cesmə	Bazar	Təhsil Okul	Liman	və.s	4
1	Gümüşsuyu	2533 nəfər	47 ad	M2; 1 Kilsə	-	-	10	5 / 2	-	1	-	5	-	4 Kino Teatr; 8 İş Merkezi; Atatürk Kitabevi; 1 Muzey; Galeria	
2	Şəhid Muhtar	2000 nəfər	42 ad	M1; 1 Kilsə	-	-	12	12 / -	-	-	-	1	-	4 Kino Teatr; 10 İş Merkezi; 6 Medeni Merkez	Taksim
3	Asmalı Mescid	1000 nəfər	35 ad	2 Kilsə	Turbə 1	-	26	1 / 1	-	1	-	-	-	Kitabhane; 1 Muzey; 28 İş	

III-1. Beyoğlunun şimal bölgəsi üzrə qapalı şəhər strukturlarında ictimai mərkəzlər (Sütlüce-Dolapdərə-Oxmeydanı)

No	Məhəllə	əhali	Kücələr	Məscid / Dini Tikinti	Turbə və qəsr	Hamamlar	Otel	Bank / Saglıg	Meydan	Cesmə	Bazar	Təhsil Okul	Liman	və.s
1	Kalyoncukulluk	3000 nəfər	25 ad	M1	Turbə 2	-	-	- / -	1 içm	2	1	-	-	
2	Çuxur	2972 nəfər	34 ad	3 Kilsə	Turbə 1	-	2	- / -	-	1	1	-	-	

Tarlabaşı

6

No	Məhəllə	əhali	Kücələr	Məscid / Dini Tikinti	Turbə və qəsr	Hamamlar	Otel	Bank / Saglıg	Meydan	Cesmə	Bazar	Təhsil Okul	Liman	və.s
1	Cihangir	4471 nəfər	28 ad	M1	-	-	-	- / -	-	1	-	3	-	
2	Firuzağa	4855 nəfər	40 ad	M2	-	2	-	- / 1	-	4	-	-	-	Galeria; 2 İş Merkezi
3	Kuloğlu	1751 nəfər	40 ad	-	-	2	1	7 / 1	-	-	-	3	-	Sergi; 8 İş Merkezi; 1 Teatr
4	Kılıçalipaşa	2698 nəfər	41 ad	M3	Turbə 2	-	1	6 / 1	-	4	-	2	-	Muzey 2; 6 İş Merkezi
5	Katip Mustafa Çeləbi	977 nəfər	35 ad	1 Kilsə	-	-	7	- / 1	-	1	-	-	-	Galeria; 7 İdman; 6 İş
6	Ömər Avni	3000 nəfər	40 ad	M2; 1 Kilsə	-	-	3	7 / -	-	4	-	4	-	9 İş Merkezi
7	Pürtelaş	2540 nəfər	33 ad	M1	-	2	1	6 / 1	-	4	-	4	-	1 Medeniyet; 1 İnceneset; 8 İş Merkezi
8	Kəmər Hatun	1100 nəfər	21 ad	M1; 3 Kilsə	Turbə 1	-	6	- / -	-	-	-	-	-	2 İş Merkezi

Cihangir

7

No	Məhəllə	əhali	Kücələr	Məscid / Dini Tikinti	Turbə və qəsr	Hamamlar	Otel	Bank / Saglıg	Meydan	Cesmə	Bazar	Təhsil Okul	Liman	və.s
1	Övliya Çələbi	455 nəfər	20 ad	M1	Turbə 1	-	1	- / -	-	-	-	1	-	
2	əmakyəməz	300 nəfər	42 ad	M2	Turbə 2	3	9	2 / -	1	2	-	2	-	Kamers Bina; 67 İş
3	Bəreketzadə	400 nəfər	37 ad	3 Mose; 2 Sinag; 2	qəsr 2; Turbə 1	-	4	6 / 4	23 içm	4	-	3	-	
4	Müeyyedzadə	657 nəfər	30 ad	M3; 2 Kilsə; 1 Sinag	Turbə 2	-	1	- / 5	17 içm	1	-	1	-	
5	Şəhkülü	1108 nəfər	32 ad	M2	-	-	1	2 / 1	5 içm	-	-	4	-	Muzey 6
6	Tomtom	2500 nəfər	45 ad	M2; 5 Kilsə	6 Tarixi Bina	-	4	2 / -	9 içm	2	-	4	-	Teatr 2
7	Hacımimi	1462 nəfər	38ad	M2; 4 Kilsə	Turbə 4	-	2	4 / 1	-	1	-	3	-	Medeniyet; İnce Senet Merkezi; 17 İş Merkezi
8	Kemankeş Karamustafa Paşa	148 nəfər	45 ad	M4	Turbə 4	1	1	9 / -	-	2	-	1	-	Resmi Gurum; 47 İş Merkezi
9	ərəb	130 nəfər	62 ad	M4	-	1	10	4 / 1	Ententeli Bina (Pasaj)	3	Boyuk Bazar	-	-	2 Muzey; 1 Resmi Gurum
10	Hüseyin Ağa	611 nəfər	29 ad	2 Kilsə	-	-	17	- / 1	-	-	-	-	-	4 Teatr; 5 Medeniyet

Galata

III-3. Beyoğlunun cənub bölgəsi üzrə qapalı şəhər strukturlarında ictimai mərkəzləri (Tarlabaşı-Cihangir-Qalata)

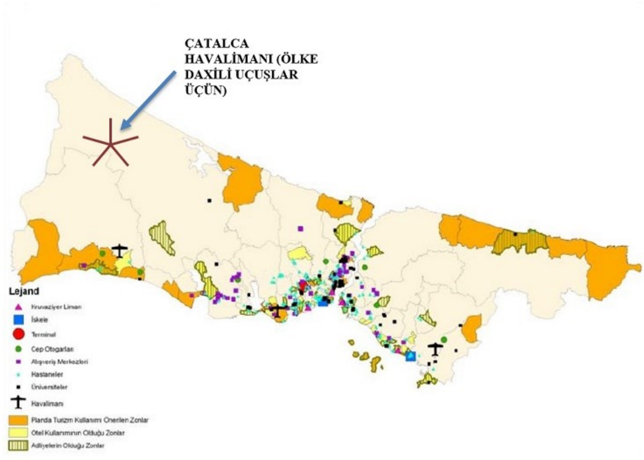
ÇATALCA HAVALİMANI (ÖLKE DAXİLİ UÇUŞLAR ÜÇÜN)
Lejand
Kruvaziyer Liman
İskele
Terminal
Cep Otogarları
Alışveriş Merkezleri
Hastaneler
Üniversiteler
Havalimanı
Otel Kullanımının Olduğu Zonlar
Adliyelerin Olduğu Zonlar

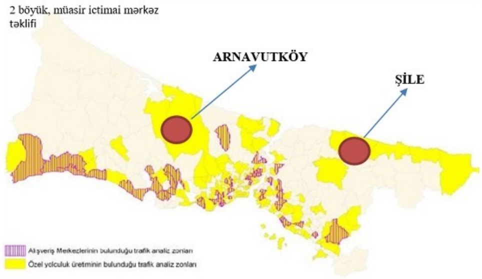
2 böyük, müasir ictimai mərkəz təklifi
ARNAVUTKÖY
ŞİLE
Alışveriş Merkezlerinin bulunduğu trafik analiz zonları
Özel yolculuk üretiminin bulunduğu trafik analiz zonları

KIRKLARELİ
TEKİRDAĞ
MARMARA DENİZİ
ÇATALCA
SİLİVRİ
LEJAND
KOCAELİ

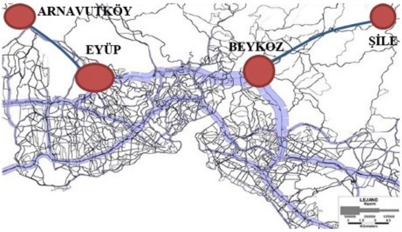
ARNAVUTKÖY
EYÜP
BEYKOZ
ŞİLE
LEJAND

Dissertasiyanın müdafiəsi "22" 09 2023-ci il tarixində saat 11⁰⁰ Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.29 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1073, Bakı şəhəri, A.Sultanova küç. 11, AzMİU, korpus 1, III mərtəbə, aud. 317.

Dissertasiya ilə AzMİU-nun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat "18" 07 2023-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb:10.07. 2023

Kağızın formatı: A5

Həcm:41125

Tiraj: 100